

מלחמת העולם השנייה והשואה — רקע, נאציזם ואידאולוגיה

איך משתמשים במילון? בבגרות כתוב "הציגו מושג" — וההגדרה חייבת לבוא מהחומר שלמדתם, לא מהקטע. לכן: קוראים את המושג, מכסים את ההסבר ואומרים אותו במילים שלכם. בסוף בודקים את עצמכם במשחק ההתאמה שבעמוד הנושא.

יחידה 1 · האידאולוגיה הנאצית

מושג	מה צריך לדעת
אידאולוגיה	תמונת עולם שלמה: נותנת סיבות להתהוות הדברים, הסבר לליקויי ההווה ותמונת עתיד מושלמת.
תורת הגזע	הטענה הנאצית שהאנושות מחולקת ל"גזעים" ומעמדו של האדם נקבע מלידה ב"דם" — ולכן אין שוויון. שימו לב: טענה אידאולוגית של הנאצים בלבד, ללא כל בסיס מדעי.
הגזע "הארי"	לפי הנאצים — הגזע שנועד לשלוט.
"גזעים נחותים"	עמים שהוגדרו כנחותים (כגון העמים הסלאביים) ויועדו לניטרול, ניצול ושעבוד לטובת הגזע "הארי".
מרחב מחיה (Lebensraum)	הבטחת שטח מחיה נוסף לגזע "הארי", בעיקר במזרח אירופה, על חשבון העמים הסלאביים.
עיקרון הפולק ("קהילת העם")	האומה הגרמנית כקהילה אחת, אחידה ועליונה. הפרט חייב לה חובה מלאה; מי שאינו נחשב שייך — כגון היהודים — מודר מן החברה.
עיקרון המנהיג (הפיהרר פרינציפ)	סמכות מוחלטת בידי המנהיג, וציות מלא וללא עוררין בכל דרגי המפלגה והמדינה.
התנגדות לדמוקרטיה ולקומוניזם	הדמוקרטיה הוצגה כמשטר חלש ומפולג, בניגוד לעקרון המנהיג ולאחדות הפולק; הקומוניזם הוצג כאיום מהפכני — והנאצים קשרו אותו באופן אנטישמי ליהודים.
אנטישמיות	שנאת יהודים. בגרסה הנאצית היהודי הוצג כ"גזע" אויב ומסוכן — בתחתית סולם הגזעים.
דימוי היהודי	היהודי כזר, כטפיל, כמזוהם ומפיץ מחלות, כשואף להשתלט על העולם — "מקור כל הרע". כך הוסברו כל ליקויי ההווה, ויצירת "הסדר החדש" הותנתה ב"פתרון" ה"בעיה היהודית".
"הסדר החדש"	החזון הנאצי של סדר עולמי חדש בראשות הגזע "הארי", שכינונו הותנה במציאת פתרון ל"בעיה היהודית".
טוטליטריזם	שליטה בכל תחומי החיים (מדינה, חברה, חינוך, תרבות, תעמולה) בידי מפלגה אחת, שלילת הפרט וביטול הפלורליזם.
טרור	הפחדה, הטלת אימה והרתעה מפני כל התנגדות או ביקורת — מכשיר הכרחי למימוש האידאולוגיה.
תעמולה	שימוש בוטה ואינטנסיבי בכל אמצעי התקשורת — קולנוע, רדיו, עיתונות, תיאטרון — וגם בחינוך, להטמעת דימויי המשטר.

יחידה 2 · בניית הדיקטטורה (1933–1935)

מושג	מה צריך לדעת
שרפת הרייכסטאג (1933)	שריפת בית הפרלמנט הגרמני. שימשה אמתלה לרדיפת הקומוניסטים ולהוצאת צווי חירום.

הצו להגנת העם והמדינה	צו חירום שביטל חירויות יסוד ואסר אספות פוליטיות.
חוק ההסמכה (1933)	הפקיע את סמכות החקיקה מידי הרייכסטאג ואפשר לממשלה לחוקק גם בניגוד לחוקה. הרייכסטאג נעשה "חותמת גומי" של החלטות הממשלה.
חוק הפקידות	פיטורי כל מי שנחשב בלתי נאמן לרעיונות הנאציים מהשירות הממלכתי, והחדרת נאמני המפלגה לבירוקרטיה.
החוק להגנת אחדות המפלגה והרייך	התיר מפלגה אחת בלבד — הנאצית; חיסל את האפשרות של יריבות פוליטית ושל החלפת ממשלה בדרכי שלום.
חוקי נירנברג (1935)	קבעו מי רשאי להיות אזרח לפי "גזע". כך הפכה תורת הגזע לחוק המדינה.
ליל הבדולח (1938)	גל פרעות מאורגן ביהודי גרמניה ואוסטריה: שריפת בתי כנסת, הריסת עסקים ומעצרים המוניים.
מחנות ריכוז	מחנות מאסר שאליהם נשלחו מי שסווגו כמתנגדי המשטר — כבר מ-1933.

יחידה 3 · מדיניות הנאצים כלפי היהודים בארצות הכיבוש

מושג	מה צריך לדעת
כיבוש פולין (1939)	פתיחת מלחמת העולם השנייה; מיליוני יהודים נפלו תחת שלטון נאצי.
גטו	שכונה נפרדת וסגורה שאליה רוכזו היהודים (גטו ורשה, גטו לודז'). התקיימו בה צפיפות קיצונית, רעב ומחלות.
"הפתרון הסופי"	הכינוי הנאצי לתוכנית להשמדת יהודי אירופה.
בורות הירי	רצח המוני ביריות על ידי יחידות ניידות, בעיקר בשטחי ברית המועצות הכבושים.
ועידת ואנזה (1942)	ועידת בכירי המשטר לתיאום ביצוע "הפתרון הסופי".
מחנות השמדה	מחנות בפולין הכבושה שיועדו לרצח שיטתי של יהודים.
צעדות המוות	צעדות כפויות של אסירים עם נסיגת הגרמנים; רבים מתו בדרך.

יחידה 4 · מושגים לעבודה עם מקורות

מושג	מה צריך לדעת
זהות הדובר	מי כתב את המקור — ומה מותר ואסור לו לכתוב (למשל: עיתון מצונזר מול יומן אישי).
זהות הנמענים	למי המקור מיועד (קהל בין-לאומי מול קהל פנים-גרמני) — ולכן אותם חוקים מוסברים אחרת.

מבוסס על חומרי עמוד הנושא באתר ועל מוקדי הלימוד של משרד החינוך (תכנית אשנב). חומר לתרגול ולחזרה עצמית.